

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Quineova teze o neurčitosti překladu a Sapir-
Whorfova hypotéza**

Hana Vamberská

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Quineova teze o neurčitosti překladu a Sapir-

Whorfova hypotéza

Hana Vamberská

Vedoucí práce:

Mgr. Radek Schuster, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování Mgr. Radkovi Schusterovi, Ph.D. za pomoc s výběrem tématu, za poskytnuté materiály, ale zejména za čas, který věnoval vedení mé bakalářské práce.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	W. V. O. QUINE	4
2.1	Quine v kontextu analytické filosofie	4
2.2	Analytické a syntetické	7
2.3	Quineův holismus	10
2.4	Naturalismus	10
2.4.1	Empirismus	11
2.5	Fyzikalismus	13
2.6	Neurčitost překladu	14
2.6.1	Neurčitost reference	14
2.6.2	Radikální překlad a ontologická relativita	15
2.6.3	Věty příležitostní, pozorovací a osvědčené	16
3	SAPIR-WHORFOVA HYPOTÉZA	18
3.1	Historický kontext	18
3.2	Johann Gottfried von Herder	18
3.3	Wilhelm von Humboldt	19
3.4	Franz Boas	19
3.5	Vznik Sapir-Whorfovy hypotézy	20
3.6	Edward Sapir	21
3.7	Benjamin Lee Whorf	22
3.8	Rozdíl mezi Sapiroovým a Whorfovým pojetím jazykového relativismu	24
3.9	Charakteristika Sapir-Whorfovy hypotézy	25
3.10	Jazyk Hopi	26
3.11	Kritika hypotézy	27
4	VLASTNÍ REFLEXE	30
5	ZÁVĚR	33
6	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	35
7	RESUMÉ	39

1 ÚVOD

„Jazyk je počat ve hříchu- a věda je jeho vykoupením.“

Willard Van Orman Quine

Jazyk je s lidským životem tak úzce spjat, že by si život bez něj lidé neuměli ani představit. Pokud by nastala situace, že by se dva lidé ocitli na izolovaném místě, kde by byli nuceni společně strávit určitou dobu, tak, nehledě na to, z jakého konce světa jsou, se velmi brzy pokusí mezi sebou nějakým způsobem dorozumět. A jak jinak než tím, že si začnou vyměňovat slova. Pokud není nablízku žádný jiný člověk, lidé mají tendenci komunikovat se zvířaty, rostlinami nebo s věcmi. A pokud nemají ani tuto možnost, začnou si povídat sami se sebou. To je dáno přirozenou touhou člověka (jako tvora bytostně sociálního) se svým okolím komunikovat.

O jazyce lze smýšlet jako o nějakém banálním samozřejmém jevu, který většina lidí perfektně ovládá a denně používá. Ale na druhé straně je možné jazyk označit za složitý dorozumivací prostředek, který sehrál rozhodující úlohu v procesu formování lidského společenství na úrovni společnosti i socializace jedince na rovině individuální. Téma této bakalářské práce je zaměřeno na dvě velké koncepce věnující se jazyku, přičemž obě směřují odlišným směrem.

Ve druhé polovině 20. století se centrum analytické filosofické školy postupně přesouvá z Evropy do USA. Existuje několik příčin tohoto přesunu. Prvním impulsem byl rostoucí zájem o myšlenky analytické filosofie mezi tradičně racionalisticky orientovanými americkými filosofy. Druhým pak emigrace jedné z ústředních postav analytické školy, Rudolfa Carnapa, ale i dalších členů Vídeňského kroužku. Carnap svým učením zásadně ovlivnil významné americké filosofy, mezi něž patří i Willard Van Orman Quine, který pod vlivem jeho myšlenek přehodnotil

logicko-atomistický a logicko-empiristický pohled na jazyk a přispěl ke změně náhledu a chápání povahy obratu k jazyku.¹

První část této bakalářské práce je věnována vybraným aspektům filosofického myšlení Quinea, významného myslitele 20. století, který zásadním způsobem ovlivnil logiku i analytickou filosofii. Jedním z dílčích cílů této bakalářské práce je vyložit jeho tezi o neurčitosti překladu a zasadit ji do kontextu Quineova myšlení o jazyce.

Quine se narodil jako nejmladší syn v rodině inženýra a učitelky v americkém státě Ohio v roce 1908. Studoval mj. na Harvardově univerzitě, kde již v roce 1932 získal doktorát. Díky stipendiu na podporu mezinárodní vědecké spolupráce se vydává na filosofické cesty po Evropě. Ve Vídni se zúčastnil několika sezení Vídeňského kroužku logických pozitivistů a blíže se seznámil s několika jeho členy, zatímco ve Varšavě debatoval s logikem Alfredem Tarskim. V březnu 1933 odjíždí do Prahy, aby se zde setkal s Rudolfem Carnapem. Po několika měsících se vrací zpět na Harvard jako tzv. *junior fellow*, později se stává profesorem filosofie a Harvardu zůstává věrný až do své smrti v roce 2000. Po celý svůj život se věnoval akademické a vědecké práci, pouze během druhé světové války Quine pracoval v armádě, kde dekódoval německé šifry.² Prahu navštívil ještě roku 1997 jako host Filosofického ústavu Akademie věd ČR. Za svůj život se stihl dvakrát oženit a vychovat čtyři děti.³

Quine je v rámci svého filosofického oboru považován za nepřehlédnutelnou veličinu a za nejvlivnějšího filosofa tzv. analytické tradice. V českých knihovnách je k zapůjčení řada publikací, které se věnují jeho radikální filosofii. Většina Quineových stěžejních děl již je do českého jazyka přeložena, což významně přispělo k lepšímu

¹PEREGRIN, J. *Obrat k jazyku: druhé kolo*. 1998, s. 17-18.

²O'CONNOR, J., ROBERTSON, E. *Willard Van Orman Quine*. 2003, <http://www-history.mcs.st-andrews.ac.uk/Biographies/Quine.html>.

³Bibliografické a životopisné údaje byly vybrány z Quineovy autobiografie, QUINE, W., V., O. *Time of My Life: An Autobiography*. 1984, s. 12-13.

a rychlejšímu pochopení daného tématu a vypracování této bakalářské práce.

Dalším dílčím cílem, který je naplněn v druhé části této práce, je rozbor jedné z tezí jazykového relativismu, konkrétně tzv. *Sapir-Whorfovy hypotézy*. V této části je analyzován jazykový relativismus tak, jak jej postupně rozpracovali američtí myslitelé Edward Sapir a jeho žák, Benjamin Lee Whorf.

V poslední části této bakalářské práce je porovnán filosofický a antropologický přístup k jazyku a k problému překladu z jednoho přirozeného jazyka do jiného. Konkrétně je srovnávána Quineova teze o neurčitosti překladu a Sapir-Whorfova hypotéza jazykového relativismu. V této části je hlavní pozornost věnována interpretaci a komparaci obou zmíněných koncepcí. Tato část rovněž obsahuje nástin vlastní reflexe problému překladu a jazykového relativismu.

Nejvýznamnějším zdrojem této bakalářské práce je dílo Jaroslava Peregrina, filosofa, který se Quinem soustavně zabývá a překládá jeho práce do českého jazyka. V části věnované Sapir-Whorfově hypotéze jsou pak pro práci stěžejní publikace Jiřího Černého a Ivo Budila, jež se věnují antropologickým tématům. Oba autoři ve svých knihách velmi podrobně vysvětlují Sapir-Whorfovu hypotézu. Opomenuty nejsou ani zahraniční, zejména elektronické zdroje.

2 W. V. O. QUINE

2.1 Quine v kontextu analytické filosofie

Americký myslitel Willard Van Orman Quine nebyl zdaleka jediným filosofem dvacátého století, který se zajímal o matematiku a ve filosofii hledal nové cesty. Například německý logik, dlouholetý profesor univerzity v Jeně a zakladatel analytické filosofie, Friedrich Ludwig Gottlob Frege, kritizoval psychologismus.⁴ S trochou nadsázky je možné považovat za zakladatele logiky, důležitého vědního oboru, která byla do té doby zcela závislá na Aristotelově sylogistice. Velkým přínosem byly i myšlenky zakladatele tzv. *Vídeňského kroužku* Moritze Schlicka, který je spojován s logickým pozitivismem, respektive logickým empirismem. Opomenout nelze již zmíněného Rudolfa Carnapa, představitele radikální školy logického empirismu, který také patřil ke členům *Vídeňského kroužku*. Tento německý filosof stojící u zrodu analytické filosofie hovoří o tzv. *protokolárních větách*. Carnap tvrdí, že verifikovatelné výroky jsou jen takové výroky, které lze převést na empiricky vykazatelné „*protokoly*“. Výroky, které nelze převést do protokolární formy, nelze verifikovat a nemohou být prohlášeny za smysluplné. Nepochybně do tohoto proudu myslitelů patří i Ludwig Wittgenstein zabývající se analytickou filosofí a filosofí jazyka. Vlivným myslitelem byl i britský matematik a filosof Bertrand Russell, jenž viděl svůj vzor filosofie v přírodních vědách, jež považoval za jediný možný nástroj poznání. Svůj empirismus dále rozvíjel v rámci koncepce logického atomismu.

Díky Quineově zájmu o logický pozitivismus se centrum analytické filosofie postupně přesouvá z Evropy přes Atlantik, do Spojených států

⁴Filosofická koncepce, podle níž je psychologie základem veškeré filosofie i logiky.

amerických. Dnes je ostatně Quine považován za nejvýznamnějšího analytického myslitele druhé poloviny dvacátého století.⁵

Analytická filosofie je pevně spjata s vědou, nejčastěji s matematikou. Je srozumitelná a relativně přístupná. Zásadní je vztah mezi jazykem a myšlením, proto většina představitelů analytické filosofie usiluje o vytvoření symbolického jazyka nebo alespoň o „reformu“ přirozeného jazyka. Analytičtí filosofové se tedy zaměřují zejména na logiku, která je pro ně základní filosofickou disciplínou. Soudobá analytická filosofie vznikla úsilím skupiny filosofů první poloviny 20. století, kteří považovali formulaci stávajících otázek metafyziky za chybnou, a proto na takové otázky přestali odpovídat. Spektrum otázek metafyziky bylo velice široké- od obecných: *Co je to význam?*, přes otázky typu: *Jaký je smysl lidského života?*, až po ty otázky, na které věda nedokáže vůbec odpovědět: *Proč bychom měli vůbec svět poznávat?*⁶

Základním pilířem analytické filosofie je motto, že filosofovat se může až tam, kde končí subjektivita a začíná jazyk. Tento myšlenkový směr lze tedy charakterizovat jako filosofii, která je založená na názoru, že svět lze pochopit porozuměním jazyku. Analytický filosof si oproti svým předchůdcům neklade žádný z běžných filosofických cílů jako najít nejlepší způsob uspořádání lidské společnosti (politická filosofie), najít správný způsob lidského jednání (etika) nebo cíle týkající se problému lidské existence (filosofie bytí), ale soustředí se na zkoumání základních struktur myšlení a na to, jak lze tyto struktury popisovat jazykem.⁷

Quinea matematika vždy zajímala, přesto mu v mnohém připadala velmi abstraktní a odtržená od reálného světa. Ve svých dílech se nejčastěji zabýval matematickou logikou a natrvalo se tak zapsal do dějin

⁵Veškeré údaje pro filosofické zařazení Quinea do kontextu analytické filosofie byly vybrány z knihy VALENTA, L. *Problémy analytické filozofie*. 2003, s. 31-87.

⁶PEREGRIN, J. *Kapitoly z analytické filosofie*. 2005, s. 13.

⁷Tamtéž. s. 13-14.

tohoto oboru. Od technické stránky logických problémů později přesunul svou pozornost k problémům čistě filosofickým. Když se pak dozvěděl, že Bertrand Russell dělá na univerzitě v anglické Cambridge „filosofii matematiky“, velmi se pro tento čerstvý závan filosofie nadchl.⁸

V té době se už i Rudolf Carnap na přírodovědecké fakultě německé univerzity v Praze zabývá tzv. vědeckou filosofií. Proto se Quine během svého pobytu v Praze stal Carnapovým žákem, pravidelně navštěvoval jeho přednášky a později spolupracoval s ním i jeho kolegy z Vídeňského kroužku⁹. Quine si svého učitele velice vážil, svědčí o tom i pasáž z jeho vzpomínkového článku O Carnapovi: *„Poprvé v životě mne inspiroval živý učitel a ne mrtvá kniha. Předtím bych si ani nevšiml, že mi něco chybí. S respektem posloucháme věci, s nimiž v různé míře souhlasíme a samozřejmě očekáváme, že se spolehneme sami na sebe a na knihovnu jako hlavní motivační zdroje. Uvědomíme si, že náš profesor má svou vlastní práci a že problémy a přístupy, které ho zajímají, se žádným plodným způsobem nemusejí překrývat s těmi našimi. Sám jsem se viděl na profesorském místě, a nic jiného jsem ani nehledal. Předpokládám, že většina z nás prochází životem, aniž by akademický svět spatřila v lepším světle. To mohl být i můj případ, nebýt Carnapovy mimořádné laskavosti.“*¹⁰

Quine na Carnapa navazoval a v počátcích přebíral i jeho názor, že veškeré lidské vědění je odvozeno z pozorování a že jediné bezprostředně verifikovatelné výroky jsou výroky smysluplné.¹¹ Později však dílo svého učitele podrobuje ostré kritice.

Ve svém článku Two Dogmas of Empiricism z roku 1951 (v českém překladu Dvě dogmata empirismu)¹², zkonstruoval svůj vlastní filosofický

⁸PEREGRIN, J. *Kapitoly z analytické filosofie*. 2005, s. 181.

⁹Skupina logických empiristů, kteří se scházeli ve Vídni pod vedením Moritze Schlicka v letech 1922 - 1936.

¹⁰„Homage to Rudolf Carnap“, přel. MARVAN, T. *Konstanty Quinovy filosofie*. 2006, s. 5.

¹¹PEREGRIN, J. *Úvod do analytické filosofie*. 1992, s. 93.

¹²Quine, W., V., O. *Dvě dogmata empirismu*. 1995.

postoj, v němž se už naplno vymezuje vůči základním myšlenkám logického pozitivismu. Nesouhlasí s tím, že je nutné verifikovat každý jednotlivý výrok. *Verifikalismus* by podle Quinea měl platit pouze pro celé teorie, ve kterých je vždy možné jakýkoli výrok vyloučit, přičemž pravdivost teorie jako celku zůstává zachována. Důrazně odmítl atomistické chápání jazyka a existenci rozhraní mezi analytickými (jazykovými) a syntetickými (faktuálními) větami. „*Carnap si uvědomil, že rozdílný charakter ontologických a vědeckých otázek může zachránit pouze tím, že bude zastávat absolutní rozdíl mezi analytickým a syntetickým. Není třeba opakovat, že takovéto dělení zásadně odmítám.*“¹³ Tento zásadní rozpor nazval prvním dogmatem. Druhé dogma pak pro něj představoval redukcionismus, myšlenkový směr, který vysvětluje složité skutečnosti převedením na jednoduché, zejména rozkladem na části a následně tvrzením, že celek není nic jiného než soubor částí.

Na Quinea měli vliv také američtí pragmatisté, například filosof a psycholog John Dewey (1859- 1952).¹⁴ Analytická filosofie se stavěla do opozice k metafyzice, tedy ke spekulativní filosofii ústící do tezí, které není možné na základě žádného důkazu vyvracet. Quine si ale povšiml, že ač představitelé analytické filosofie čerpají inspiraci v logice a matematice, v mnoha ohledech se nakonec jejich filosofie čisté metafyzice podobá. Spojování pragmatismu a analytické filosofie tedy není nemyslitelné.¹⁵

2.2 Analytické a syntetické

Přestože Quine na Carnapa navazoval, v řadě otázek s ním nesouhlasil. Například v otázce analytičnosti se jejich názory velmi rozcházejí. Tato

¹³QUINE, W., V., O. *Dvě dogmata empirismu*. 1995, s. 98.

¹⁴Quine na něj často odkazuje, například ve svém díle *Ontological relativity*, 1969.

¹⁵PEREGRIN, J. *Kapitoly z analytické filosofie*. 2005, s. 181-183.

neshoda měla později značný dopad nejen na díla obou filosofů, ale i na celý filosofický diskurs 2. poloviny 20. století.

Logičtí empiristé totiž rozlišovali mezi hledáním významu (analytické věty) a mezi hledáním pravdy (syntetické věty). Analytické věty existují pro novopozitivisty *a priori*. Tedy jsou ustaveny ještě předtím, než přijdou na řadu syntetické věty, které jsou v tomto smyslu *a posteriori*. Hranice mezi analytickými a syntetickými větami je zásadní pro celou logicko-pozitivistickou koncepci jazyka, jeho vztahu ke světu a chápání filosofie. Svou filosofickou koncepcí Quine tyto hranice mezi analytickými a syntetickými pravdami zboural. „*Jsme tedy v pokušení předpokládat, že pravda výroku je nějak analyzovatelná na jazykové a faktuální komponenty. Tento předpoklad vede k závěru, že některé výroky nemají faktuální komponenty a ty jsou analytické. Takovouto úvahou, přestože je apriorně odůvodněná, nebyla hranice mezi analytickými a syntetickými výroky nijak vytyčena.*“¹⁶

Pokud se bude na svět nahlížet pragmatickým pohledem, hranice mezi analytickými a syntetickými větami již nebude mít žádnou oporu. Jsou-li významy, tedy analytické pravdy, ustaveny v rámci jazykového provozu, pak nemůže být žádná hranice mezi analytickou a syntetickou pravdou. Na obhajobu logických empiristů však lze podotknout, že hranice mezi analytickými a syntetickými výroky by skutečně mohla být ostrá v případě, že by se hovořilo o formálním jazyce. Analytické by pak byly takové výroky, které mají pravdivostní hodnotu danou definicí jazyka, zatímco syntetické takové, jejichž pravdivostní hodnota by závisela na mimojazykových faktech. Problémem ale zůstává, že formální jazyk se vztahuje na oblasti jako je matematika, což pro další zkoumání není příliš praktické. Quineovi jde zejména o přirozený jazyk, který není definován

¹⁶QUINE, W., V., O. *Dvě dogmata empirismu*. 1995, s. 92.

prostřednictvím explicitních pravidel (syntax, sémantika), jak je tomu u formálního jazyka.¹⁷

Logičtí empiristé se mimo jiné zabývají i sporem o to, do jaké míry jsou různé druhy entit, o nichž pojednávají vědecké teorie, skutečně součástí světa a do jaké míry to jsou pouze konstrukty těchto teorií. Quine se zaměřil na druhou možnost. Hovoří o instrumentalismu a v souvislosti s tím užívá termín *posit*, který je do češtiny jen obtížně přeložitelný. Jaroslav Peregrin ve svém článku Proč je Quine převratným filosofem?¹⁸ vysvětluje, jak je náročné najít český ekvivalent k tomuto slovu. Nakonec přichází s termínem „kladeneč“ – tedy to, co je nějakou teorií kladeno. Positem teorie je tedy nějaká entita, jejíž existence z této teorie vyplývá. Entita, která je na teorii závislá a je součástí té skutečnosti, na niž se teorie vztahuje. Uvádí zde i příklad positu: *„Průměrný občan České republiky, o jakém může pojednávat třeba nějaká ekonomická teorie, je positem této teorie, sama Česká republika positem není, neboť nezávislost její existence na tom, zda o ní někdo dělá nějaké ekonomické teorie, se zdá být zřejmá.“* Jedním z klíčových úkolů filosofie je ujasnit si, jakým způsobem člověk poznává svět, jak se ke světu vztahují teorie, které si o něm ve svých jazycích lidé tvoří. Jazyk nemají lidé nijak zabudován uvnitř své subjektivity, aby mohl být popsán, musí se tedy vydat do terénu, do světa. V tomto spojení používá Quine pojem *mýtus muzea*. Avšak jeho představa o tomto pojmu se od představy logických atomistů podstatně liší. Logičtí atomisté totiž chápou mýtus muzea jako představu, která pracuje s postulátem, že v myslích mluvčího jsou slova přiřazena k významům podobným způsobem, jako jsou v muzeu k exponátům přiřazeny lístečky s popiskem. S touto představou však Quine nesouhlasí.¹⁹

¹⁷PEREGRIN, J. *Kapitoly z analytické filosofie*. 2005, s. 186-188.

¹⁸PEREGRIN, J. *Proč je Quine převratným filosofem?* 2008, s. 7-20.

¹⁹Tamtéž. s. 13-19.

2.3 Quineův holismus

Další rozpor s logickým empirismem nastal při interpretaci významu jednotlivých výrazů. Aby totiž slovo vzniklo, nestačí k němu jen ukázáním přiřadit nějaké věci, je potřeba, aby slovo fungovalo i v kontextu dalších slov i vět. Slovo musí zapadat do celku, jako hráč v týmovém sportu musí zapadnout do mužstva a potřebuje ostatní hráče, aby podle pravidel mohla hra vzniknout a začít. Podle Quinea tedy není správné vidět jednotlivé výroky jako na sobě nezávislé výroky jazyka. Mělo by se mluvit pouze o celých teoriích. Přičemž kdykoliv je možné odmítnout jednotlivé výroky, aniž by byla odmítnuta celá teorie. Nahradit je jinými výroky nebo celou teorii upravit, aniž by bylo nutné vyloučit jediný výrok.²⁰

2.4 Naturalismus

Naturalismus je směr, který postuluje, že neexistuje žádné čistě filosofické poznání. Jediné poznání je přírodovědné, filosofie je tak součástí vědy. Své stanovisko vyjádřil Quine ve svém díle následovně: *„Mám za to, že poznání, mysl a význam jsou součástí téhož světa, se kterým mají co do činění a mají být studovány ve stejném empirickém duchu, jakým jsou prodchnuty přírodní vědy. Pro žádnou filosofii, která by tomu předcházela, tu není místo.“*²¹

Quineův naturalismus vede k naprostému odmítnutí filosofování ve „vnitřním“ světě. Quine považuje za směšné vůbec uvažovat o světě jako o vnějším, protože neexistuje nic jako vnitřek světa. Filosofování není možné nikde jinde, než ve „vnějším“ světě.²²

Pro své pojetí naturalismu používá Quine pojem *naturalizovaná epistemologie (naturalized epistemology)*. Moderní věda a zejména

²⁰PEREGRIN, J. *Kapitoly z analytické filosofie*. 2005, s. 189.

²¹QUINE, W., V., O. *Ontological relativity*. 1969, s. 26.

²²PEREGRIN, J. *Proč je Quine převratným filosofem?* 2008, s. 11.

moderní fyzika dostačuje k popisu všeho, co se v našem světě děje, včetně toho, co se děje, když člověk či subjekt svůj svět poznává. Vše, co se ve světě děje, se odehrává prostřednictvím kauzálních, jazykem fyziky postihnutečných interakcí, mezi světem a člověkem, případně mezi neurony v lidském mozku.²³

Quine otevřel tematiku, která se pro několik dalších generací filosofů stala závaznou. Jedná se o naturalistický program, ve kterém Quine systematicky rozpracoval názor, že neexistuje žádné čistě filosofické poznání. Jediné skutečné poznání je poznání přírodovědecké. Toto poznání vychází ze smyslového poznání. Quineův epistemologický přístup se od jiných naturalistických autorů²⁴ liší, protože Quine se táže, jak jsou lidé schopni dospět ke komplexnímu poznání na základě velmi omezené smyslové evidence. Přírodovědecké poznání se snaží rekonstruovat na základě evidence, kterou chápe jako výsledek podráždění nervových zakončení fyzického subjektu. I dnes Quineův program stále představuje živou výzvu pro současné naturalistické teorie poznání a významu, přestože Quineovi následovníci jeho konkrétní argumentaci a závěry často odmítají.²⁵

2.4.1 Empirismus

Empirismus je gnoseologický směr ve filosofii, který za jediný zdroj poznání pokládá smyslové zkušenosti. Týká se veškerého poznání a zkušenosti. Stojí v protikladu k racionalismu. Primárním pilířem empirismu je smyslové poznání, které mají lidé o světě a na němž staví „své teorie“. Tyto teorie jsou souhrnem veškerých výroků, které lidé považují za pravdivé. Předmětem filosofie je vztah těchto teorií světa k pozorovacím výrokům, které máme za pravdivé. Jediné bezprostředně

²³PEREGRIN, J. *Kapitoly z analytické filosofie*. 2005, s. 186-194.

²⁴Například Herbert Feigl (1902-1988)

²⁵HŘÍBEK, T. *Quine a současná filosofie mysli*. 2008, s. 82-83.

pravdivé výroky jsou tedy výroky pozorovací. V tomto obecném východisku empirismu se Quine s logickými pozitivisty shodl. To, co ale v rámci svého empirismu odmítá přenést, je postulát, že by výsledkem pozorování byla každá jednotlivá věta. Říká, že díky zkušenosti lze upravit celek zevnitř, a to tak, abychom pravdivost věty zachovali, ať se děje, co se děje. *„Vědu bychom mohli připodobnit k silovému poli, jehož okrajové podmínky jsou naše zkušenosti. Nesoulad se zkušeností na periferii nás pak vede k přizpůsobení vnitřní struktury pole. Některým výrokům musíme udělit nové pravdivostní hodnoty. Jestliže přehodnotíme některé výroky, vede to k přehodnocení ostatních výroků, přičemž zákony logiky jsou opět jen další výroky systému, určité další prvky pole. Co se týče otázky, který výrok na základě sporné zkušenosti přehodnotit, je zde široký výběr, neboť celé pole je zkušeností určeno jen nedostatečně. Žádná jednotlivá zkušenost není spojena s nějakým jednotlivým výrokiem (ležícím uvnitř pole) jinak než nepřímo, totiž prostřednictvím úvahy týkající se rovnováhy celého pole.“*²⁶

Proto Quine prosazuje spíše holistický empirismus, v němž jsou teorie přijímány a vyvraceny jako komplexní celky, nikoli jako výrok po výroku. Když pak přichází s knihou *Word and Object*²⁷, je zjevné, jakou otázku si kladl za cíl vyřešit. Navrhuje totiž redukci epistemologie na psychologii. Nehledá v subjektu základ vědění, nevěří na prvotní filosofii, která by předcházela jakoukoli vědu. Říká, že úsilí po dosažení takového základu je scestné. Popírá, že by vůbec existovalo pevnější poznání, než je poznání vědecké, čímž vlastně popírá, že by epistemologie byla něčím víc než psychologií. Quine se vrací k přírodovědě a k psychologii, čímž ukazuje, že filosofické ani vědecké teorie nejsou samy o sobě prezentacemi nějaké „pravé“ podstaty jsoucna, jsou to jen obrazy, které nám vzhled do tohoto jsoucna mohou usnadnit. Je však nutné

²⁶QUINE, W., V., O. *Dvě dogmata empirismu*. 1995, s. 96.

²⁷QUINE, W., V., O. *Word and Object*, 1960.

poznámenat, že psychologii pojímá behavioristicky, nepracuje tedy s podvědomím, s představami a myšlenkami, ale v centru jeho zájmu stojí předvídání, ovládání, pozorování a analýza chování.²⁸

2.5 Fyzikalismus

V pozdějších Quineových dílech lze pozorovat náznaky fyzikalismu, což je názor, který odmítá vše, co není uchopitelné metodami fyziky a převoditelné do jazyka fyziky. Veškerá fakta, která existují, jsou fakta fyzikální. Fyzika tedy popisuje vše, co existuje. A pokud tato definice hovoří o tom, co existuje, jedná se o definici ontologickou. Někteří filosofové²⁹ proto namítají, že se Quineův epistemologický naturalismus se neslučuje s ontologickým fyzikalismem. Quine však vysvětluje, že terénní lingvista má při setkání s domorodcem k dispozici veškerá fyzikalistická fakta, tj. fyzikalisticky popsateľné chování. Stejně tak má k dispozici i veškeré vokalizace mluvíčího, což jsou změny hlásek v samohlásky. Terénní lingvista, který se snaží sestavit kvalitní překladovou příručku zcela neznámého domorodého jazyka do svého mateřského jazyka, nemá k dispozici žádné interpretační metody, které zná z každodenního života. Nezbyvá mu tedy nic jiného, než pozorovat situace, ve kterých se domorodci nachází a přitom sledovat, jaké vydávají vokalizace. Později se tyto zvuky může pokusit napodobit. Důležité je, aby si terénní lingvista zaznamenával souhlasné i nesouhlasné reakce a popisoval situace, při nichž domorodci takto souhlasí nebo nesouhlasí.³⁰

²⁸PEREGRIN, J. *Úvod do analytické filosofie*. 1992, s. 95-99.

²⁹Například Richard Rorty, americký filosof (1931-2007).

³⁰HŘÍBEK, T. *Quine a současná filosofie mysli*. 2008, s. 85-87.

2.6 Neurčitost překladu

Klíčovým tvrzením Quineovy naturalizované teorie významu je teze o neurčitosti překladu. Hlavní myšlenka spočívá v tom, že vytvářejí-li dva překladatelé překladovou příručku z jednoho jazyka do druhého, nebude se jejich překlad v mnohých větách shodovat. „*Manuály překladu jednoho jazyka do druhého mohou být sestaveny různými způsoby. Všechny tyto manuály jsou slučitelné s totalitou řečových dispozic, ale nejsou navzájem slučitelné.*“³¹ Při otázce po správnosti příruček pak nebude možné určit, která z nich je ta správná.

2.6.1 Neurčitost reference

Aby bylo vše dostatečně vysvětleno, bude použito Quineova vlastního příkladu s *gavagaiem*. Ocitne-li se terénní lingvista v pralese mezi domorodci a bude-li chtít porozumět jejich jazyku, bude se snažit spojovat předměty s tím, co domorodci vyslovují. Když tedy v přítomnosti králíka domorodec vykřikne slovo „*gavagai*“, mohl by se terénní lingvista mylně domnívat, že se jedná o králíka. Možná ale slovem „*gavagai*“ domorodci označují paseku, po které králík utíkal. Dále je také velmi obtížné určit, jedná-li o králíka jako takového, nebo jen o určitou část králíka. Případně by se také mohlo jednat o stav anebo barvu králíka. I když domorodec na králíka ukazuje, stále není zřejmé, jestli myslí jednoho králíka, nebo dva králíky. K tomu by terénní lingvista potřeboval znát i další výrazy, jako jsou slova „jeden“; „více“; „tento“ nebo „jiný“, pak by však musel ještě pochopit, v jakém případě bere domorodec králíka jako celek nebo jako soubor částí. Podle Quinea není možné jednoznačně rozhodnout, co domorodec přesně vidí, když se zdá, že ukazuje na králíka a říká přitom

³¹QUINE, W., V., O. *Word and Object*. 1960, s. 27.

„gavagai“. Tento fakt nazval *neurčitostí reference* (*indeterminacy of reference*).³²

2.6.2 Radikální překlad a ontologická relativita

Pro Quinea není jazyk ničím jiným, než soubor dispozic k určitému druhu jazykového chování, tedy k určitému druhu užívání jazyka. Lidé se jazyk učí používat tak, že pozorují a napodobují ty, kteří již mluvit umí, nebo ty, kteří jazyk nějakým způsobem používají. Z toho vyplývá, že neurčitost překladu platí i v případě dvou mluvčích stejného mateřského jazyka. Měli být použit příklad s králíkem, tak není vůbec jisté, jestli dva lidé, používající stejný jazyk, myslí slovem „králík“ skutečného králíka, nebo rozumí-li slovem „králík“ králíka jako celek, nebo nějakou neoddělitelnou část králíka. Toto není možné určit ani v cizím, ani v našem vlastním jazyce. Existují různé druhy překladu cizích jazyků, ale také existují různé překlady našeho vlastního jazyka. Všechny překlady se jistě slučují s chováním mluvčích, ale neslučují se s překlady jiných překladatelů. Není tedy ani v našem jazyce možné určit, jestli slovo „králík“ skutečně označuje králíka jako celek, jeho neoddělitelnou část nebo jeho stav. Quine chtěl zřejmě poukázat na problém, že tvrzení „*gavagai označuje králíka*“ a „*gavagai označuje neoddělenou část králíka*“ nemusí být v rozporu.³³

Jaroslav Peregrin ve své knize *Význam a struktura* tento problém radikálního překladu osvětluje na banálním příkladu českého pozdravu „*Dobrý den*“. Říká, že první část pozdravu „*Dobrý...*“ může představovat tři různé způsoby chápání: *předehru pozdravu*, *začátek pozdravu* nebo *celý pozdrav*. Druhá část pozdravu „*...den*“ může být chápána jako *dohra pozdravu*, *konec pozdravu* nebo *celý pozdrav*. Stejně jako se Peregrin

³²PEREGRIN, J. *Význam a struktura*. 1999, s. 113-115.

³³QUINE, W., V., O. *Word and Object*. 1960, s. 27-30.

snaží v tomto příkladu vysvětlit, že tvořit *předehru pozdravu*, tvořit *začátek pozdravu* a tvořit *celý pozdrav* znamená naprosto totéž, stejně tak se i Quine snaží dokázat, že znamenat králíka a znamenat neoddělenou část králíka je ve skutečnosti ta samá věc.³⁴ „Vše, co se dá o sousloví *Dobry den* podloženě konstatovat, je to, že funguje jako pozdrav. Pro to, abychom rozlišovali nějaké specifitější funkce jeho částí, nemáme v empiricky zjistitelných faktech žádnou oporu.“³⁵

Podle Quinea nemá význam ptát se, jaký předmět označuje nějaké slovo. Mluvit o tom, co znamenají výrazy v nějakém jazyce, má smysl jen v případě, že se překládá z jednoho jazyka do druhého. Znamená-li slovo „*gavagai*“ v řeči domorodce králík, jediné, co o tom může být řečeno, je to, že existuje přijatelný překlad domorodcova slova „*gavagai*“ do českého slova „*králík*“. Tento speciální případ neurčitosti reference Quine nazývá *ontologická relativita* – (*ontological relativity*).

2.6.3 Věty příležitostní, pozorovací a osvědčené

Quine rozeznává věty pozorovací, věty příležitostní a věty osvědčené. Pozorovací věty jsou zprávy o událostech nebo situacích v našem vnějším světě. Skládají se z podstatných nebo přídavných jmen a vytvářeny mohou být pomocí konjunkce (*Slunce vychází a ptáci zpívají*) nebo predikace (*Tento kamen je bílý*). Pozorovací věty jsou vstupní bránou k učení se jazyku. Díky nim lze popsat všechny vědecké experimenty a pokusy. Slouží jako nástroj vědeckého poznání. Příležitostní věty jsou v podstatě totožné s věty pozorovacími. Pravdivé jsou při určitých příležitostech a nepravdivé při jiných. Příklad příležitostní věty je: „*Prší*.“ Přitakává se tedy pouze v případě, že z mraků padá voda. Quine uvádí následující definici. „*Pozorovací věta je příležitostní věta, na*

³⁴PEREGRIN, J. *Význam a struktura*. 1999, s. 117.

³⁵Srov. Tamtéž. s. 115-119.

kteří se mohou mluvíci jazyka, kteří jsou svědky dané události, okamžitě shodnout.“³⁶ Opakem příležitostních vět jsou věty osvědčené, na které mluvčí přitakávají za všech okolností: „2+2=4“.

Quine takto věty rozlišil, aby měl pádné argumenty ve prospěch své teze o neurčitosti překladu. Pokud radikální překladatel uslyší od domorodce vždy slovo „gavagai“ v přítomnosti králíka, pozorováním může dospět k závěru, že se jedná o jednoslovnou pozorovací větu, kterou přeloží do češtiny „Hle, králík.“ Pracuje-li překladatel s pojmem stimulačního významu, je nucen připustit i jiné synonymní překlady do českého jazyka, například: „Hle, neoddělitelná část králíka.“, „Hle, stav králíka.“, „Hle, časový údaj vztahující se na králíka.“ Všechny alternativy překladu jsou stimulačně synonymní s jednoslovnou větou „Gavagai.“ Pokud ale všechny tyto alternativy překladu budou srovnávány v rámci českého jazyka, rozhodně nelze tvrdit, že jsou stále synonymní.³⁷

Pro lepší pochopení je zapotřebí ještě vysvětlit pojem *stimulační význam* (*stimulus meaning*), který Quine používá. Je pochopitelné, že totožnost dvou vět závisí na mnoha faktorech. Quine se proto snaží omezit na kognitivní ekvivalenci. Aby byly dvě věty kognitivně ekvivalentní, musí být souhlas s oběma z nich podnícen týmiž stimulacemi. Quine tyto stimuly chápe jako výsledek podráždění smyslových receptorů mluvčího. „Věty jsou ekvivalentní, jsou-li používány tímto způsobem. Máme-li se pokusit vyjádřit tento bod jednoznačně, mohli bychom říci, že věty by byly ekvivalentní, pokud by vyřčení každé z nich bylo podníceno týmiž stimulačními situacemi.“³⁸

³⁶QUINE, W., V., O. *Hledání pravdy*. 1994, s. 11.

³⁷QUINE, W., V., O. *Word and Object*. 1960, s. 37.

³⁸QUINE, W., V., O. *Theories and Things*. 1981, s. 48.

3 SAPIR-WHORFOVA HYPOTÉZA

3.1 Historický kontext

Na přelomu 18. a 19. století si zejména němečtí osvícenci a romantičtí filosofové počali uvědomovat, že představy lidí hovořící různými jazyky se od sebe mohou značně lišit. Za přímé předchůdce Sapir-Whorfovy hypotézy lze považovat zejména německého filosofa Johanna Gottfrieda von Herdera, diplomata Wilhelma von Humboldta nebo amerického průkopníka moderní antropologie Franze Boase.

3.2 Johann Gottfried von Herder

„Jazyk spojil lidi v národ.“

Tak zní citát jednoho z prvních filosofů, kteří vyjádřili myšlenku vztahu jazyka a kultury, představitele evropské osvícenské filosofie Johanna Herdera (1744-1803). Tento žák Immanuela Kanta a Johanna G. Hamanna pocházel z chudých poměrů. Jeho pronikavý náhled na společenský význam řeči, její vliv na myšlení a tudíž i na odlišnost lidských kultur ovlivnil řadu jazykovědců a antropologů. Herder se zajímal o dějiny filosofie a jazyk chápe jako *„zrcadlo národní historie, činů, radosti a utrpení, coby výraz národní mentality“*³⁹. Duch jazyka splývá s duchem národa. Svou myšlenku o jazyku vyjadřuje následujícími slovy: *„Každý národ mluví podle toho, jak myslí a myslí, podle toho, jak mluví.“*⁴⁰ Není tedy divu, že většina badatelů spatřuje až u Herdera počátky etnolingvistiky, jejíž základní tezí je právě těsný vztah národa a jazyka, který lidé tohoto národa používají.

³⁹VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1981, s. 35.

⁴⁰Tamtéž. s. 36.

3.3 Wilhelm von Humboldt

Sapir-Whorfova hypotéza má asi nejbliže k myšlenkám německého romantického myslitele Wilhelma von Humboldta (1767-1835). Ten se jako historicky první lingvista zajímal o živé jazyky a tvrdil, že lidé hovořící různými jazyky odlišně chápou svět kolem sebe. Dále o jazyku tvrdí, že čím je dokonalejší struktura daného jazyka, tím je dokonalejší mentalita příslušného národa nebo rasy. Jazyk nechápe jako nějaký nástroj, ale jako vrozenou lidskou vlastnost, něco, co má určitou formující aktivní sílu.⁴¹

Ve svém díle *Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung* z roku 1820 (v českém překladu *O srovnávacím lingvistickém studiu ve vztahu k různým obdobím vývoje jazyka*)⁴² píše, že „v každém jazyce leží určitý pohled na svět, určitá vize, obraz nebo perspektiva světa“⁴³. Tato myšlenka už je skutečně velmi blízko Whorfovým názorům na vliv jazyka, na myšlení lidí a jejich pojmání světa.⁴⁴

3.4 Franz Boas

Hluboké přesvědčení o nutnosti vztahu mezi etnografickým a jazykovědným přístupem zastává Franz Boas (1858-1942), učitel Edwarda Sapira. Tento výborný lingvista a průkopník moderní antropologie navazuje na tradici humboldtovské jazykovědy. Svým dílem *Handbook of American Indian Languages*⁴⁵ položil základy etnografie a lingvistické antropologie. Boas se zajímal o mytologii, folklór a jazyk, ale

⁴¹ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1996, s. 94-96.

⁴²HUMBOLDT, W. *O srovnávacím lingvistickém studiu ve vztahu k různým obdobím vývoje jazyka*. 1822.

⁴³VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1981, s. 38.

⁴⁴Tamtéž. s. 37-38.

⁴⁵BOAS, F. *Handbook of American Indian Languages*. 1911.

podílel se rovněž na vzniku nejvýznamnějšího časopisu pro výzkum amerických domorodých jazyků *International Journal of American Linguistics*.⁴⁶ Považován je i za zakladatele Americké antropologické společnosti. V roce 1889 stanul v čele nově založené katedry antropologie na Kolumbijské univerzitě.

Boas studoval jazyk indiánů v souvislosti s jejich kulturou, kterou rozumí všechny lidské výtvořiny v protikladu s přírodou. Patří sem tedy všechna výtvarná díla, vztahy mezi příbuznými i mezi kmeny, vymyšlené obřady, tepelná úprava masa, šamani, pohřby nebo svatby. Boas si také všiml, že se indiánské jazyky značně odlišují od indoevropských, a to dokonce i ve vyjadřování stejných reálií. Touto myšlenkou inspiroval mj. svého talentovaného žáka Edwarda Sapira.⁴⁷

3.5 Vznik Sapir-Whorfovy hypotézy

Sapir-Whorfova hypotéza je jednou z hlavních tezí etnolingvistiky, nauky o úloze jazyka, komunikace a dorozumívání v životě etnických i jiných sociálních skupin. Kořeny etnolingvistiky sahají do první třetiny 20. století a jejím hlavním předmětem je zkoumání jazyků a kultur určitých společenství, zejména tzv. primitivních jazyků⁴⁸ přírodních národů.⁴⁹

Teorie, která klade důraz na různost světů, podmíněných růzností jazyků, dostala jméno ve 30. letech 20. století po svých tvůrcích Edwardu Sapirovi a Benjaminu Lee Whorfovi. Přestože se o Sapir-Whorfově hypotéze mluví jako o jedné ucelené teorii, je potřeba mít na paměti, že se na jejím vzniku podílely dvě názorově poměrně odlišné osobnosti. Sapir byl, co se vztahu jazyka a kultury týče, poněkud umírněnější a při

⁴⁶Akademický časopis vydávaný Chicagskou univerzitou od roku 1917.

⁴⁷ČERNÝ, J. *Úvod do studia jazyka*. 1998, s. 220.

⁴⁸Jazyky s malou abstrakční schopností. Chudé zejména na pojmy obecného charakteru. U těchto prvobytných jazyků se vyskytuje značné množství výrazů pro jednotlivé stromy, ale neexistuje obecný výraz „strom“.

⁴⁹VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1981, s. 18-19.

spolupráci s Whorfem vývoj hypotézy korigoval. Po jeho smrti se ale Whorfovi se otevřelo nové pole působnosti a hypotézu v duchu svého učení zradikalizoval. Teorie tedy prošla určitými stádii vývoje a dokončena byla až koncem 40. let minulého století. K jejímu rozšíření však došlo až po vydání Whorfových posmrtných spisů nazvaných *Language, Thought and Reality*⁵⁰ v roce 1956.⁵¹

3.6 Edward Sapir

Edward Sapir (1884-1939) je často považován za zakladatele americké lingvistiky jako samostatného oboru. Jeho pole působnosti ale zasahuje i do psychologické antropologie a dalších příbuzných disciplín. Tento znalec indiánské kultury, básník a hudební kritik zkoumal jazyk z hlediska formálního, společenského, estetického a literárního. Zajímal se o vztahy mezi jazykem, rasou, myšlením a kulturou. Narodil se v tehdejší Prusku roku 1884, později spolu s jeho židovskou rodinou odešli do New Yorku. Díky stipendiu mohl studovat na Kolumbijské univerzitě. Přednášel poté na univerzitě v Chicagu a od roku 1931 až do své smrti byl vedoucím antropologického oddělení na univerzitě Yale. Zde se Sapir obklopil nadanými studenty, kteří se intenzivně věnovali studiu indiánských jazyků. Mezi jeho nejvýznamnější žáky se řadí Morris Swadesh, Charles Hockett a především Benjamin Lee Whorf.

Sapirovo dílo *Language*⁵², které je pokládáno za projev nezávislého zrodu strukturalistického myšlení v USA, definuje jazyk jako systém symbolů. Jazyk není jev vrozený či instinktivní, ale získaný, je to kulturní jev a prostředek k vyjadřování myšlenek a psychických stavů. Proto ho

⁵⁰WHORF, B. L. *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. 1956.

⁵¹BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 2003, s. 293.

⁵²SAPIR, E. *Language*. 1921.

zkoumal v souvislosti s uměním a se společenskými vědami. V jazyce se zabýval zvukovou stránkou i gramatickými procesy.⁵³

Sapir o vztahu mezi jazykem, myšlením a realitou napsal ve své eseji *The Status of Linguistics as a Science*, která byla poprvé publikována v časopise *Language* v roce 1921. *„Lidské bytosti nežijí v objektivním světě, který by existoval sám o sobě, ani ve světě společenských dějů, jak jsou běžně chápány, ale žijí do značné míry v milosti daného jazyka, který se pro jejich společnost stal médiem vyjadřování. Bylo by zcela iluzorní představovat si, že se člověk přizpůsobuje realitě v podstatě bez použití jazyka a že jazyk je pouhým náhodným prostředkem pro řešení specifických problémů dorozumívání a uvažování. Ve skutečnosti je reálný svět do značné míry postaven na jazykových zvycích společenství. Žádné dva jazyky si nejsou nikdy dostatečně podobné, aby se u nich dalo předpokládat, že znázorňují tutéž společenskou realitu. Světy, v nichž různé společnosti žijí, jsou rozdílné světy, nikoli pouze stejné světy s různými pojmenováními. Vidíme, slyšíme i jinak zakoušíme do značné míry právě takto, protože jazykové zvyky našeho společenství nás predisponují k jistým způsobům interpretace.“*⁵⁴

3.7 Benjamin Lee Whorf

Skutečným propagátorem myšlenky lingvistické relativity byl Benjamin Lee Whorf, jehož názory na rozdíl od Sapira, který získal věhlas pouze v akademickém prostředí, ovlivnily jak odbornou, tak širokou laickou veřejnost. Benjamin Lee Whorf (1897-1941) byl americký lingvista a antropolog, který se narodil roku 1897 ve Winthropu, ve státě

⁵³ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1996, s. 202-203.

⁵⁴MANDELBAUM, D., G. *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*. 1963, s. 162, překlad převzat z BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, 2003, s. 293-294.

Massachusetts. Studoval na Massachusettském technologickém institutu, kde roku 1918 získal titul bakaláře chemického inženýrství. Po škole dostal práci u pojišťovací společnosti, kde uzavírá pojistky proti požárům. Zajímavostí je, že právě tato práce Whorfa přivedla k myšlenkám o jazyce. Všiml si totiž způsobů, kterým jazyk často vede pracovníky k nesprávné interpretaci nebezpečných situací. Whorf byl ve svém oboru skutečným odborníkem, ale veškerý volný čas i služební cesty věnoval lingvistice. Od roku 1924 se zaměřuje na intenzivní studium hebrejštiny a seznamuje se s mnoha význačnými vědci z řad antropologů, lingvistů a archeologů. Roku 1931 se na Yaleské univerzitě poprvé setkává se Sapirem. Přestože Whorf nikdy na této univerzitě doktorát nesložil a školu nedokončil, stal se jedním z klíčových členů lingvistické školy, která se kolem Sapira utvořila během 30. let.⁵⁵

Několik jeho článků o jazykovém relativismu bylo ještě za Whorfova života otištěno do vědeckých časopisů jako *Language* nebo *American Anthropologist*. Ucelené dílo však Whorf během svého poměrně krátkého života publikovat nestihl. Zemřel na rakovinu ve věku 44 let. Nejvýznamnějším dílem, vydaném až po jeho smrti, se stal rozsáhlý výbor s názvem *Language, Thought and Reality. Selected Writings of Benjamin Lee Whorf* z roku 1956. V tomto díle jsou obsaženy všechny Whorfovy statě, které se týkají principu lingvistické relativity.⁵⁶

Whorf byl pozoruhodná osobnost. Kromě svého zájmu o lingvistiku byl rovněž botanikem, teologem, fyzikem, evolučním biologem nebo „amatérským“ lingvistou. Zanechal po sobě nemalé množství neuveřejněných rukopisů na různorodá témata jako evoluce, teorie barev či výklad snů.⁵⁷

⁵⁵VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1981, s. 68-69.

⁵⁶Tamtéž. s. 68-72.

⁵⁷BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 2003, s. 292.

3.8 Rozdíl mezi Sapirovým a Whorfovým pojetím jazykového relativismu

Sapir mateřský jazyk chápal jako systém, v němž jsou lidé vychováni, v němž od útlého dětství myslí, proto se lidé z různých jazykových prostředí zásadně liší svým vnímáním okolního světa. Podle toho, kolik žije různých společenství, tolik existuje světů. Sapir svým „umírněným“ stanoviskem vlastně implikuje, že jazyky nejsou mezi sebou souměřitelné. Nikdy však přímo netvrdil, že by myšlení bylo přímo determinováno jazykem. *„Žádné dva jazyky si nejsou nikdy dost podobné, abychom o nich mohli soudit, že reprezentují stejnou společenskou realitu. Světy, v nichž různé společnosti žijí, jsou různé světy, nikoliv týž svět, opatřený různými nálepkami.“*⁵⁸

Jazyk je podle Sapira něco, co tvaruje lidskou zkušenost světa pomocí slovní zásoby a syntaxe, to, co ovlivňuje svou strukturou povahu společnosti, myšlení či chování jejích členů. Vliv jazyka na myšlení mluvčích je však často nevědomý, a proto je jazyk vhodný pro studium a zkoumání kulturního chování v rámci etnografie nebo antropologie.⁵⁹

Whorf kladl důraz na rozdíly mezi jazyky v gramatice. Srovnává gramatickou strukturu evropských jazyků. Jazyk považuje za odraz objektivní reality, ale zároveň podle něj značně ovlivňuje lidské chápání okolního světa. Vzhledem k množství jazyků by se s nadsázkou dalo říci, že existuje nespočetně mnoho různých světů.⁶⁰ Whorf považoval za potřebné ověřit si Sapirovu teorii v praxi, a to zejména výzkumem indiánského jazyka Hopi. Závěry, ke kterým dochází, považuje Whorf za

⁵⁸MANDELBAUM, D., G. *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*. 1963, s. 162, překlad převzat z SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost*. 1997, s. 94.

⁵⁹VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1981, s. 65.

⁶⁰ČERNÝ, J. *Úvod do studia jazyka*. 1998, s. 222.

absolutně platné a to i u těch, u kterých by Sapir rozhodně váhal, nebo by dovedl připustit i jinou možnost.⁶¹

Při rozvíjení Sapirovy myšlenky napsal Whorf svůj klíčový výrok: *„Základ jazykového systému (jinými slovy gramatika) každého jazyka není jen reprodukcí nástroj pro tlumočení myšlenek, ale spíše je sám formuje ... Pítváme přírodu podle čar daných našimi rodnými jazyky ... organizujeme ji do pojmů a podle toho připisujeme významy, hlavně proto, že jsme účastníky dohody takto ji organizovat, dohody, která platí v celém našem řečovém společenství a je uzákoněna ve strukturách našeho jazyka ... Ne všichni pozorovatelé...jsou vedeni stejnými hmotnými důkazy k stejnému obrazu světa, pokud jejich jazykové pozadí není podobné.“⁶²*

3.9 Charakteristika Sapir-Whorfovy hypotézy

Sapir-Whorfova hypotéza tvrdí, že *„základní odlišné gramatické struktury vedou k odlišným způsobům myšlení, pozorování a pojetí skutečnosti“⁶³*. Lidé mluvící různými jazyky tedy odlišně chápou materiální realitu, protože jazykové kategorie jednoho jazyka často chybí v jazyce jiném. Například slovesné tvary mohou ovlivnit způsob, jakým člověk vnímá čas.

Každý jazyk má jinou strukturu a mluvčí různých jazyků žijí v různých světech. V současné době existuje přibližně 7000 jazyků, které patří do různých jazykových rodin. Největší rozdíly jsou patrné například mezi jazyky indoevropskými (angličtina, řečtina) a mezi sinotibetskými jazyky (čínština). Jejich rozdíly se týkají všech jazykových rovin - fonetiky, lexikonu, gramatiky i stylu. Podle toho, jakým jazykem člověk mluví,

⁶¹ ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1996, s. 407.

⁶² WHORF, B., L. *Science and Linguistics*. 1940, překlad převzat z SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost*. 1997, s. 95.

⁶³ JANDOUREK, J. *Slovník sociologických pojmů*. 2012, s. 199.

takový světonázor zastává. Tedy různé jazyky ztělesňují odlišné názory a způsob, kterým jejich mluvčí přemýšlejí o světě.⁶⁴

Tato etnolingvistická teze říká, že jazyk a kultura jsou nerozlučně spjaty, že veškeré myšlení je jazykové, že mateřský jazyk má zásadní význam pro to, jak lidé chápou vnější svět. To znamená, že daný jazykový systém, v němž jsou lidé vychováváni a v němž od dětství myslí, ovlivňuje jejich způsob vnímání okolního světa. Lidé mluvící konkrétními jazyky si osvojují specifickou „vizi světa“, protože člověk třídí zakoušenou realitu pouze prostřednictvím užívání konkrétního jazyka. Každý jazyk tedy vytváří specifickou „vizi reality“.⁶⁵

3.10 Jazyk Hopi

Whorf se díky intenzivní spolupráci se Sapirem poprvé vydává do terénu studovat hopijštinu, jazyk Hopi, kterým mluví indiáni v pueblech severovýchodní Arizony. V roce 1938 vyráží do vesnice, jejíž obyvatelé jazykem Hopi mluví. Na své výpravě postupně sbírá vhodný základní materiál k podpoření své zradikalizované hypotézy o lingvistické relativitě.⁶⁶

Whorf porovnával jazyk kmene Hopi s moderními evropskými jazyky a zjistil, že interpretace a kategorizace okolního světa je v obou případech značně odlišná. U slovní zásoby to není překvapivé, ta je samozřejmě ovlivněna přírodním prostředím, v němž mluvčí žijí. Eskymáci mají přirozeně více pojmů pro různé typy sněhu než Evropané. Když ale porovnával gramatickou strukturu jazyků, zaměřil se na odlišné pojetí času a zjistil, že v indiánských jazycích se prostorová metafora nebo evropský způsob časování vůbec nevyskytují. V situacích, kdy

⁶⁴SWOYER, Ch. *The Linguistic Relativity Hypothesis*. 2003, <http://plato.stanford.edu/entries/relativism/supplement2.html>.

⁶⁵BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 2003, s. 293-294.

⁶⁶SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost*. 1997, s. 95.

Evropan použije minulý nebo přítomný čas, se slovesa v jazyce *Hopi* objevují v jednotných tvarech pro přímou zprávu. Evropskému budoucímu času pak odpovídají tvary očekávání. Podstatná jména v evropském jazyce jako je „*plamen*“, „*meteor*“ nebo „*vlna*“ odpovídají slovesům, protože tyto přírodní jevy jsou pojímány jako události.⁶⁷

Whorfův záměr dokázat, že jazyk a kultura zrcadlí jedno druhé, vede k otázce, zda je vůbec možná komunikace mezi kulturami. Jsou-li světonázory a chování lidí ovlivněny strukturou jazyka, kterým lidé hovoří, komunikace mezi kulturami možná není. Svými radikálními myšlenkami vzbudil vlnu pozornosti, kritiky a nespočet filosofických diskuzí.⁶⁸

3.11 Kritika hypotézy

Sapir-Whorfova hypotéza byla už od svého vzniku podrobena silné kritice. Zejména její pozdější forma propagovaná Whorfem vyvolala značné pozdvižení. Mezi důvody, proč byla hypotéza často kritizována a odmítána, patří zejména její radikalita, extrémnost a rovněž nejednoznačnost, která provokovala mnoho lingvistů, zejména proto, že nebylo možné provést její verifikaci.

Řada lingvistů oproti Sapir-Whorfově hypotéze zdůrazňovala společné či univerzální rysy všech známých jazyků (hlasová podoba; artikulace hlásek a slov; schopnost vyjádřit jazykem cokoli). O takzvané „průhlednosti“ jazyka, kdy si mluvčí neuvědomuje, jak mluví, píše i významný německý filosof Hans-Georg Gadamer. „*Přece nikdo, kdo mluví, si jako jednotlivý člověk doopravdy neuvědomuje své mluvení*“.⁶⁹ Ve své knize *Člověk a řeč* mluví také o univerzálnosti řeči: „*Řeč není žádná uzavřená oblast vyslovitelného, kolem níž by byly jiné oblasti nevýslovného, nýbrž ona zahrnuje všechno. Není nic, co by se zásadně*

⁶⁷BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 2003, s. 294-295.

⁶⁸SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost*. 1997, s. 96.

⁶⁹GADAMER, H. *Člověk a řeč*. 1999, s. 26.

*vymykalo možnosti vyslovení, jakmile jen moje mínění něco míní.*⁷⁰

V současné době, kdy je všeobecně známo, že myšlení není redukovatelné pouze na jazyk a řadu významů lze vyjádřit neverbálními či mimojazykovými prostředky jako mimika, posunky nebo umění, není divu, že recepce této hypotézy je problematická a spíše skeptická. Steven Pinker svůj názor v knize *The Language Instinct* z roku 1994 (v českém překladu *Jazykový instinkt*)⁷¹ vymezuje poměrně zřetelně: *„Ale to je špatně, to je všechno špatně. Nápad, že myšlenka je totéž co jazyk, je příkladem toho, co lze nazvat konvenční absurditou: tvrzení, které jde proti zdravému rozumu, ale kterému každý věří, protože si mlhavě vzpomíná, že je již někde slyšel a protože nabízí mnoho implikací... Všichni jsme zažili, že jsme pronesli nebo napsali nějakou větu, poté jsme se zastavili a uvědomili si, že to nebylo přesně to, co jsme chtěli říci nebo napsat. Abychom mohli ten pocit mít, musí existovat to, co jsme chtěli říci, jenž se liší od toho, co jsme skutečně řekli. Někdy není snadné nalézt alespoň nějaká slova, která by náležitě vyjádřila nějakou myšlenku. Když něco slyšíme nebo čteme, obvykle si pamatujeme obsah, ne přesná slova, takže musí existovat něco jako jádro, což není totéž jako prostý shluk slov. A pokud by myšlenky závisely na slovech, jak by vůbec mohlo být vymyšleno nové slovo? Jak by se předně dítě mohlo naučit jediné slovo? Jak by byl možný překlad z jednoho jazyka do druhého?“*⁷²

Steven Pinker se ve svém díle snaží dokázat, jak on sám říká: *„komickou historií pokusů, že existují vědecké důkazy pro názor, že jazyk formuje způsob myšlení svých mluvčích“*. Pokud člověk ví, jak o myšlení přemýšlet, nebude mít potřebu přirovnávat myšlení k jazyku jen proto, že slova jsou zřetelnější než myšlenky. Porozumí-li člověk tomu, proč je lingvistický determinismus špatný, bude lépe rozumět, jak jazyk sám

⁷⁰GADAMER, H. *Člověk a řeč*. 1999, s. 28.

⁷¹PINKER, S. *Jazykový instinkt*. 2009.

⁷²Tamtéž. s. 61.

funguje.⁷³

Silným odpůrcem jazykového relativismu je americký lingvista Noam Chomsky, zastánce univerzální a vrozené „*jazykové schopnosti*“ člověka. Upozornil, že Sapir-Whorfova hypotéza je protichůdná k faktu, že lidé mají schopnost naučit se cizímu jazyku. A už vůbec nebere v potaz, že lidé dělají překlady z jednoho jazyka do druhého. Chomsky dále vysvětluje, že lidé žijící v Německu mluví německy z politických, sociálních nebo historických důvodů. Některé jazyky mající odlišnou jazykovou rodinu jsou si totiž mnohem podobnější než například různé dialekty čínštiny.⁷⁴

Ke kritice Sapir-Whorfovy hypotézy se vyjádřil i Ivo Budil v knize *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Poukazuje na to, že populace hovořící třeba i velmi rozdílnými jazyky často sdílejí společnou kulturu. Tvzení, že gramatika jednoho jazyka vede k jinému obrazu světa než gramatika jiného jazyka, je tedy velmi lehké vyvrátit.⁷⁵

Další problém, na který Budil narazil u této hypotézy, je fakt, který zná každý ze své vlastní zkušenosti, že jazyky i jazykové představy je možné (ne bez obtíží, ale přeci) úspěšně překládat. Z pohledu jazykového determinismu by nebyly představy jednoho jazyka pochopitelné v jiném jazyce, protože mluvčí a jejich pohled na svět by byli vázáni odlišnými gramatickými pravidly. Každý ale ví, že jazyky ve skutečnosti přeložitelné jsou. Pouze v případě poezie nebo humoru by se mohla pointa myšlenky „*ztratit v překladu*.“⁷⁶

⁷³PINKER, S. *Jazykový instinkt*. 2009, s. 62.

⁷⁴SWOYER, Ch. *The Linguistic Relativity Hypothesis*. 2003, <http://plato.stanford.edu/entries/relativism/supplement2.html>.

⁷⁵BUDIL, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 2003, s. 296.

⁷⁶Tamtéž.

4 VLASTNÍ REFLEXE

Jak již bylo výše řečeno, podle Quinea a jeho hypotézy o neurčitosti překladu nelze zaručit, že dvě překladové příručky ze života domorodců budou stejné, pokud je sepíše dva různí překladatelé. Překlad je tedy určitým způsobem závislý na tom, co je považováno pro danou skupinu za přirozené. V Quinově příkladu, který pochází ze života terénního lingvisty, se jedná o přirozenost domorodců. V praxi totiž často dochází k situacím, kdy mají antropologové přístup k stejným empirickým poznatkům, ale vyvodí z nich odlišné závěry o jazyku a jeho významu. Jejich interpretace se může v lingvistickém, ale i kulturním ohledu významně lišit.

Quineovy myšlenky a Sapir-Whorfova hypotéza mají leccos společného: Sapir-Whorfova hypotéza tvrdí, že naše pojetí reálného světa je postaveno na jazykovém systému, na jazykových zvyklostech. Na základě lingvistických odlišností se poté naše koncepce vnímání světa zásadně liší. Sapir s Whorfem a Quine se svou ontologickou relativitou a neurčitostí překladu konstruovali specifický pohled na vztah jazyky a myšlení, proto lze všechny tři zařadit ke směrům jazykového relativismu.

Jazykový relativismus je směr, jenž uznává svébytnost jiných jazyků, a tím se liší od etnocentrismu, který vyznává objektivní srovnání a vzorový (nadřazený) jazyk, podle něhož pak posuzuje ostatní jazyky. Zatímco evropští badatelé zejména na vrcholu koloniální éry v 19. a v první polovině 20. století často optikou etnocentrismu chápali evropské jazyky jako dosavadní lingvistický vrchol a vzor, američtí myslitelé se této představě bránili. Quine si všiml, že věta nemůže být přeložitelná do jistých jiných jazyků, protože má v sobě zabudované základní strukturální charakteristiky světa, což nazývá ontologickou relativitou jazyka. Quineovy závěry jsou však podle mého názoru často interpretovány příliš radikálním způsobem: ontologická relativita se při

prvním setkání může stát překážkou bezproblémové komunikace, z dlouhodobějšího hlediska však může při střetu jazykových kultur naopak dojít k vzájemnému porozumění a obohacení.

Pro Whorfa a další relativisty nejsou lingvistické rozdíly překážkou, ale naopak způsobem, jak se osvobodit z lingvistického vězení našeho vlastního jazyka. Dalo by se říci, že ostatní jazyky jsou určitým východiskem, jak se dostat přes naše těžké (ale neviditelné) jazykové okovy, které svazují nejen naši řeč, ale i naše myšlení, naše ideové konstrukce a představy o světě. V poznávání a srovnávání jazyků tedy lze najít cestu, jak tento mechanismus odblokovat.

V našem jazykovém diskursu mohou být často zakódovány předsudky, kterých si bez vnějšího pohledu jiných jazyků a jiných gramatických struktur nemusíme být ani vědomi. Domnívám se, že se Noam Chomsky mýlí, když považuje Sapir-Whorfovou hypotézu za protichůdnou k učení se cizím jazykům a jejich porozumění. Jazykoví relativisté totiž v důsledku považovali studium jazykové relativity za způsob rozšíření našich lingvistických i ideových obzorů, za svébytný druh komunikace.

Jazykoví lingvisté nás tedy vedou k tomu, abychom si uvědomili, že neexistuje žádná univerzální pyramida jazyků s jediným vrcholem, vzorem, podle kterého poměříme ostatní jazyky, ale že existuje celá řada odlišných jazykových světů, v nichž je možné se pohybovat a poznávat je, aniž bychom nutně museli říct, který je nejlepší nebo je normou pro ostatní.

Jazykové odlišnosti mohou kořenit v odlišných gramatických strukturách pravidel, různého vnímání času a časových sousledností, skladbě věty, stylistice, ale i pravopisu včetně interpunkce, přízvuku a dalších jazykových aspektů. Tyto jazykové odlišnosti následně formují odlišnosti ve struktuře myšlení (protože myslíme prostřednictvím jazyka) a často předchází odlišnosti kulturní. V souladu s učením jazykových

relativistů proto vnímám problém překladu a relativitu nikoliv jako překážku, která stojí našemu poznání a porozumění v cestě, ale naopak jako impuls, který nás na putování cizojazyčnými končinami zve, abychom se na konci dozvěděli i něco sami o sobě. Podobně jako při cestování v cizích krajinách. Klasický turista poměřuje vše, co vidí, očima své domoviny, svých předsudků, očekávání a představ, s nimiž se na cestu vydává. Zato obyčejný poutník cestuje s otevřenou myslí, vstřebává vjemy a učí se od cizích kultur, aniž by považoval tu svou za jedinou možnou, univerzálně platnou a nejlepší. Snaha dané kultuře porozumět prostřednictvím cizího prvku nám může poskytnout potřebný odstup a jiný náhled.

Je tedy myslitelné, že až ve chvíli, kdy se pokusíme náš text či řeč přeložit do cizího jazyka a nenajdeme vhodné gramatické struktury či stylistickou formulaci, odhalíme nelogičnost, chybnost nebo předsudečnost vlastního usuzování nebo demaskujeme některé myšlenkové a jazykové floskule, které se samozřejmostí (a bez jakéhokoliv zpochybnění) v denním životě používáme. Získáme totiž odstup „*cizince*“ ve vlastním jazykovém a ideovém světě. Proto je poznávání cizích (a to i intelektuálních a jazykových) světů základním prostředkem k poznávání sebe sama. Cizí jazyky jsou tedy životně důležitým prostředkem nejen pro lingvisty a překladatele, ale i pro filosofy, kteří se vztahem jazyka a myšlení zabývají.

5 ZÁVĚR

„Jazyk není jen prostředek sdělování zkušeností, ale je to jejich definující rámec.“

Benjamin Lee Whorf

„Jazyk je sociální umění.“

W. V. O. Quine

Tato bakalářská práce v předcházejících částech analyzovala vybrané aspekty Quineovy filosofie, Sapir-Whorfovu hypotézu, v části věnované reflexi byl zkoumán jazykový relativismus ve světle těchto teorií. Vzhledem k rozsahu a cílům práce to však lze považovat toliko za počáteční pokus zorientovat se na poli analytické filosofie a lingvistické antropologie a vyložit některé koncepty.

Analytičtí filosofové zkoumají smysluplnost tradičních filosofických otázek. Většina z nich dochází k závěru, že tyto otázky jsou pouhými produkty nedokonalosti jazyka. Pokud by byl jazyk dokonale přiměřený světu, ve kterém žijeme, některé otázky by nebylo možné formulovat. Proto by se filosof měl zabývat jazykem a problémy, které jeho nedokonalost vyvolává.⁷⁷

Kulturní antropologové Sapir a Whorf, zabývající se lingvistikou vycházeli z předpokladu, že je svět neuspořádaný a chaotický, teprve až konkrétní jazyk mu dodá řád a možnost jeho poznání. Proto popisovali vztahy mezi konkrétní kulturou a konkrétním jazykem, protože podle nich jazyk determinuje kulturu. Jazyk hraje klíčovou úlohu při formování

⁷⁷PEREGRIN, J. *Filosofie a jazyk*. 2003, s. 31.

a klasifikaci okolního světa, jazyk je ten kdo svou strukturou ovlivňuje vnímání okolního světa.

Problém Sapir-Whorfovy hypotézy spočívá v tom, že je jen obtížně ověřitelná. Proto vzbuzuje pozornost mnoha vědců a badatelů již více než půlstoletí a stále čeká na uspokojivé empirické ověření. Hypotéza totiž mluví o spojitosti jazyka a mysli, ovšem testovat něčí mysl bez spojitosti s jazykem je skoro nemožné. Zde vyvstává otázka, zda je vůbec možné od sebe jazyk a myšlení oddělovat.⁷⁸

A právě při překladu jednoho jazyka do druhého je možné pochopit, to, co v sobě konkrétní jazyk nese. Překlad bude sice jen přibližný, ale ne nemožný. Pokud terénní lingvista překládá domorodý jazyk do své mateřštiny, vše je pro něj cizí, a tak musí vést jakýsi dialog mezi domorodcovými a svými jazykovými i kulturními zvyklostmi. Díky takovému dialogu může terénní lingvista dojít nejen k pochopení jiných kultur, ale mohl by si tím uvědomit i některé příčiny svého myšlení. Zamyšlení nad kombinací Quineových názorů o radikálním překladu a Sapir-Whorfovy hypotézy nemusí nutně vést k negativním výsledkům. To, že jazyk ovlivňuje naše myšlení, že nás určitým způsobem omezuje, může přispět k touze po překonání takového omezení, ke snaze pochopit jazyky a myšlenky jiných národů.⁷⁹

⁷⁸RAJARATHNAM. *Whorf-Sapir hypothesis*. 2002, http://sociologyindex.com/whorf_sapir_hypothesis.htm.

⁷⁹POPPER, K. *Mýtus rámce III*. 1998, č. 11, <http://www.vesmir.cz/clanek/mytus-ramce-iii>.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

1. *Benjamin Whorf Quotes*. BrainyQuote [online]. 2013 [cit. 2013-04-24]. Dostupné z: http://www.brainyquote.com/quotes/authors/b/benjamin_whorf.html.
2. BUDIL, I. T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4. vyd. Praha : Triton, 2003. ISBN 80-7254-321-0.
3. ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1996. ISBN 80-85885-96-4.
4. ČERNÝ, J. *Úvod do studia jazyka*. 1. vyd. Olomouc : Rubico, 1998. ISBN 80-85839-24-5.
5. DOSTÁLOVÁ, L. a MARVAN, T. *Willard Van Orman Quine. Vybrané články k ontologii a epistemologii*. 1. vyd. Plzeň : ZČU, 2006. ISBN 80-7043-510-0.
6. DOSTÁLOVÁ, L. a MARVAN, T. *Quine: nejen gavagai*. 1. vyd. Plzeň : ZČU, 2008. ISBN 978-80-7043-638-7.
7. *Edward Sapir Quotes*. Brainy Quote [online]. 2013 [cit. 2013-04-25]. Dostupné z: http://www.brainyquote.com/quotes/authors/e/edward_sapir.html.
8. FIALA, J. *Analytická filosofie. Třetí část*. 1. vyd. Plzeň : ZČU, 2002. ISBN 80-238-9518-4.
9. GADAMER, H. *Člověk a řeč: výběr textů*. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 1999. ISBN 80-86005-76-3.
10. HŘÍBEK, T. *Quine a současná filosofie mysli*. In: *Quine: nejen gavagai*. 1. vyd. Plzeň : ZČU, 2008. s. 79-110. ISBN 978-80-7043-638-7.
11. JANDOUREK, J. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*. 1. vyd. Praha : Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2.

12. O'CONNOR, J. a ROBERTSON, E. *Willard Van Orman Quine*. MacTutor History.[online]. 2003 [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <http://www-history.mcs.st-andrews.-ac.uk/Biographi-es-/Quine.html>.
13. MANDELBAUM, D. G. *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*. [online]. 4. vyd. Berkeley : University of California Press, 1963 [cit. 2013-04-13]. Dostupné z: <http://archive.org/stream/selectedwritings00sapi#page/n5/mode/2up>.
14. MARVAN, T. *Otázka významu: cesty analytické filosofie jazyka*. 1. vyd. Praha : Togga, 2010. ISBN 978-80-87258-33-0.
15. PEREGRIN, J. *Význam a struktura*. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 1999. ISBN 80-86005-93-3 (brož.).
16. PEREGRIN, J. *Logika ve filosofii, filosofie v logice: historický úvod do analytické filosofie*. Praha : Herrmann a synové, 1992.
17. PEREGRIN, J. *Kapitoly z analytické filosofie*. 1. vyd. Praha : Filosofia, 2005. ISBN 80-7007-207-5.
18. PERREGRIN, J. *Filosofie a jazyk: eseje a úvahy*. 1. vyd. Praha : Triton, 2003. ISBN 80-7254-432-2.
19. PEREGRIN, J. *Proč je Quine převratným filosofem?* In: Quine: nejen gavagai. 1. vyd. Plzeň : ZČU, 2008. s. 7-20. ISBN 978-80-7043-638-7.
20. POKORNÝ, J. *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura*. 1. vyd. Praha : Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2843-8.
21. POPPER, K. *Mýtus rámce III*. In: *Vesmír* [online]. 1998, roč. 77, č. 11 [cit. 2013-04-21]. ISSN 1214-4029. Dostupné z: <http://www.vesmir.cz/clanek/mytus-ramce-iii>.
22. QUINE, W. V. O. *Theories and Things*, Cambridge, Mass. : MIT Press, 1981. ISBN 0-674-87926-0.

23. QUINE, W. V. O. *Word and Object*, Cambridge, Mass. : MIT Press, 1960. ISBN 0-262-67001-1.
24. QUINE, W. V. O. *Hledání pravdy*. Přel. J. Peregrin, Praha : Hermann a synové, 1994.
25. QUINE, W. V. O. *Time of My Life: An Autobiography*. Cambridge, Mass. : MIT Press, 1984. ISBN 0-262-17003-5.
26. QUINE, W. V. O. *Ontological relativity*, 1969. ISBN 0-231-03307-9.
27. QUINE, W. V. O. *Ontologická relativita*. Přel. J. Peregrin. In: *Obrat k jazyku: druhé kolo (Jazyk, myšlení a svět v názorech postanalytických filosofů)*. Praha : Filosofia, 1998. s. 47-82. ISBN 80-7007-102-8.
28. QUINE, W. V. O. *Two dogmas of Empiricism*. Přel. S. Sousedík. In: *Co je analytický výrok?* Praha : Oikoymenh, 1995. s. 79-100. ISBN 80-238-0469-3.
29. *Willard Van Orman Quine Quotes*. Brainy Quote [online]. 2013 [cit. 2013-04-25]. Dostupné z: http://www.brainyquote.com/quotes/authors/w/willard_van_orman_quine.html.
30. RAJARATHNAM. *Whorf-Sapir hypothesis*. Sociology Index [online]. 2002 [cit. 2013-04-21]. Dostupné z: http://sociologyindex.com/who-rf_sapir_hypothesis.htm.
31. SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost: úvod do lingvistické antropologie*. 1. vyd. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997. ISBN 0009-0794.
32. SOUKUP, V. *Dějiny sociální a kulturní antropologie*. Praha : Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-158-7.
33. SWOYER, Ch. *The Linguistic Relativity Hypothesis*. ZALTA, E. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [online]. 2003 [cit. 2013-04-20].

Dostupné z:<http://plato.stanford.edu/archives/win2012/entries/davids-on/>.

34. VALENTA, L. *Problémy analytické filozofie I*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2003. ISBN 80-7182-150-0.
35. VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1981. ISBN 17-490-80.

7 RESUMÉ

This bachelor thesis deals with the philosophical and anthropological approach to language and critically examines the problem of translation from one natural language in to another. The first part analyzes the concept of indeterminacy of translation in the broad context of W. V. O. Quine's philosophy. The core of the naturalized thesis of indeterminacy of translation lies in the fact that if two translators create a translation guide from one language to another, this two guides (or dictionaries) shall never be the same. It also concluded that it is impossible to determine which of the guides the correct one is.

The second part of the thesis introduces a linguistic relativism gradually developed by two American philosophers: Edward Sapir and Benjamin Lee Whorf. This theory states that the spoken language fundamentally affects human thinking and also defines individual understanding of the world around us. It also unveils the origins of the theory, describes the hypothesis itself and examines critique by other philosophers.

Finally, third part of the thesis provides a reflection on analyzed issues and offers interpretation of selected philosophical concepts.